

ELÄMYKSELLISTÄ JA EDUSTAVAA

Ostoskeskusten julkiset ulkotilat 60- ja 70-lukujen
vastavalmistuneissa lähiöissä

Kandidaatintyö
Salla Salovaara
2016

Tekijä:	Salla Salovaara
Työn nimi:	Elämyksellistä ja edustavaa – ostoskeskusten julkiset ulkotilat 60- ja 70-lukujen vastavalmistuneissa lähiöissä
Laitos:	Arkkitehtuurin laitos
Koulutusohjelma:	Maisema-arkkitehtuuri
Vastuupettaja:	Maija Rautamäki
Työn ohjaaja:	Meri Mannerla-Magnusson
Vuosi:	2016
Sivumäärä:	31
Kieli:	suomi

TIIVISTELMÄ

Tässä kandidaatintyössä tarkasteltiin suomalaisten 1960- ja 1970-luvuilla aluerakentamiskohteina rakennettujen lähiöiden ostoskeskuksia ja niiden julkisia ulkotiloja, kuten aukioita, raitteja, pysäköintialueita sekä näihin kiinteästi liittyviä viheralueita. Työn tavoitteena oli luoda katsaus siihen, mitkä arvot ja tavoitteet vaikuttivat lähiöiden ostoskeskusten suunnitteluun ja rakentamiseen sekä minkälaisia niiden yhteydessä sijaitsevat vastavalmistuneet julkiset ulkotilat olivat. Lisäksi työssä selvitettiin lyhyesti, miten lähiöostoskeskusten palveluihin ja toiminnallisuuteen kohdistuvat tarpeet ovat sittemmin muuttuneet.

Tutkimusmenetelmänä oli kirjallisuusselvitys. Kirjallisuuslähteiden lisäksi suunnittelu- ja rakentamisajankohdalleen tyypillisiä ostoskeskusympäristöjen piirteitä, kuten toiminnallisuutta, pintamateriaaleja ja kasvillisuutta havainnollistettiin kolmen eri helsinkiläisostoskeskuksen kautta. Näiden esimerkkien tarkastelu ja arviointi perustuivat vanhoihin valokuviin sekä Helsingin kaupungin karttapalvelun ilmakuvamateriaaliin.

Raitit, aukiot ja keskeispihat nähtiin 1960- ja 1970-lukujen ostoskeskussuunnittelussa arkkitehtuurin olennaisena osana ja keinona luoda tyylikästä arjen ympäristöä. Amerikkalaisista esikuvistaan poiketen suomalainen lähiö- ja ostoskeskussuunnittelu korosti keskeistä sijaintia ja hyvää saavutettavuutta jalankulun, ei yksityisautoilun näkökulmasta. Ostoskeskukset olivat ”kulutuskeitaiden” lisäksi alueensa merkittävimpiä kohtaamisen ja oleske-

lun paikkoja, joiden suunnittelussa viihtyisyystekijät, elämyksellisyys ja edustavuus olivat keskeisiä tavoitteita. Vastavalmistuneet lähiöostoskeskukset edustivat usein harkittua suunnittelua sekä ympäröivään asuinarakentamiseen nähden poikkeuksellisen korkeatasoista arkkitehtuuria ja viimeisteltyä ympäristörakentamista. Pihatiloja jäseneltiin muun muassa erilaisin pintamateriaalein, kasvillisuudella sekä kalusteilla ja muilla kiinteillä piharakenteilla. Myös näyttävät vesiaiheet, kuten altaat ja suihkulähteet olivat suosittuja piha-aiheita.

Kaupunkirakenteelliset muutokset, paikallispalveluiden vähentyminen, kaupan keskittyminen suuryksiköihin sekä vanhan rakennuskannan peruskunnostustarve asettavat näin vuosikymmenten jälkeen lähiöiden ostoskeskuksille uusia haasteita. Toisin kuin suunnitelluajankohdanaan, nykyään alueiden ylläpitoon ja kunnostamiseen panostaminen nähdään usein kauppaa kehittävän toimenpiteen sijaan pelkkänä lisäinvestointina. Ostoskeskusympäristöt sisältävät myös paikallidentiteetin, yhteisöllisyyden ja monikulttuurisuuden potentiaalin. Väestön ikääntymisen ja maahanmuuton seurauksena julkisten tilojen ja kaikille saavutettavissa olevien lähipalveluiden merkitys tuleekin yhä korostumaan.

SISÄLLYS

1 Johdanto	1
2 Lähiö	3
2.1 Lähiön käsitteestä	3
2.2 Aluerakentamisen aika	3
2.3 Metsälähiöistä kompaktikaupungiksi	5
3 Lähiöostarit – ostoskeskukset alueellisina keskuksina	7
3.1 Ostoskeskusten Yhdysvallat	7
3.2 Amerikkalaisesta ihanteesta suomalaiseksi sovellutukseksi	9
3.2.1 Ostoskeskusten suunnittelu ja rakentaminen Suomessa	9
3.2.2 Suomalainen ostoskeskustyyppittely	10
3.4 Ostoskeskusten hiipuminen ja kaupan haasteet	11
4 Ostoskeskusten julkiset ulkotilat	13
4.1 Sijainti ja liikenne	15
4.2 Tilallisuus ja toiminnot	17
4.3 Kalusteet ja varusteet	21
4.4 Pintamateriaalit	23
4.5 Kasvillisuus	23
4.6 Julkiset ulkotilat muutoksessa – katsaus myöhempisiin vaiheisiin	25
5 Yhteenveto	27
Lähteet	28

1 JOHDANTO

Lähiöt muodostavat merkittävän osan arjen kaupunkiympäristöä enemmistölle suomalaisista ja niiden elämä ja eläjät ovat useiden eri vuosikymmenten ajan olleet erityisen tarkkailun kohteena. Siitä huolimatta, että lähiöt ovat olleet myös aikalaistensa kritiikin kohteena, ne edustavat edelleen suunnittelu- ja rakentamisaikakautensa arvoja ja suunnitteluihanteita. Lähiöihin, kuten niiden sosiaaliseen ja kulttuuriseenkin rakenteeseen kohdistuu kuitenkin jatkuvia muutospaineita.

Lähiöiden ostoskeskukset, arkikielessä lähiöostarit ovat usein arkipäiväistyneitä, mutta samalla asuinalueensa merkittävimpiä julkisia tiloja, joissa asukkailla on mahdollisuus tavata toisiaan. Lisäksi väestön ikääntymisen ja maahanmuuton seurauksena julkisten tilojen ja kaikille saavutettavissa olevien lähipalveluiden merkitys tulee yhä korostumaan. Kaupunkirakenteelliset muutokset, paikallispalveluiden vähentyminen, kaupan keskittyminen suuryksiköihin sekä vanhan rakennuskannan peruskunnostustarve ovat kuitenkin johtaneet siihen, etteivät lähiöostarit palveluiltaan, toimintoiltaan eivätkä rakentamisen ja ympäristön laadultaan enää vastaa nykytarpeita ja ovat menettämässä tai jo menettäneet asemansa. Esimerkiksi Helsingin kaupunki nosti jo 2000-luvun alussa lähiöprojektiensa keskeiseksi tavoitteeksi taantuvien ostoskeskusten kehittämisen ja lähiökeskustojen vetovoimaisuuden lisäämisen (Helsingin kaupunki 2003, 32; Helsingin kaupunki 2008, 17).

Varsin yleistä on tarkastella lähiöiden ostoskeskuksia negatiivisessa valossa siitä huolimatta, että ne ovat aikanaan edustaneet onnistunutta, sekä esteettisesti että toteutukseltaan korkeatasoista asuinympäristöä.

Tämän kandidaatintyön tavoitteena oli luoda katsaus siihen, mitkä arvot ja tavoitteet vaikuttivat lähiöiden ostoskeskusten suunnitteluun ja rakentamiseen sekä minkälaisia niiden yhteydessä sijaitsevat vastavalmistuneet julkiset ulkotilat olivat. Lisäksi työssä selvitetään lyhyesti, miten lähiöostoskeskusten palveluihin ja toiminnallisuuteen kohdistuvat tarpeet ovat ajan myötä muuttuneet. Tässä työssä tarkastelu kohdistuu suomalaislähiöihin, jotka rakennettiin 1960- ja 1970-luvuilla aluerakentamisen aikakautena. Ostoskeskusten julkisilla ulkotiloilla tarkoitetaan tässä yhteydessä aukioita, raitteja, pysäköintialueita sekä niihin kiinteästi liittyviä viheralueita.

Aluksi työssä tarkastellaan suomalaisen lähiörakentamisen historiaa ja 1960- ja 1970-lukujen lähiöitä aikansa erilaisten suunnitteluideologioiden ilmentäjinä. Sen jälkeen tutustutaan ostoskeskusten historiaan sekä amerikkalaisen ostoskeskusmallin omaksumiseen suomalaisessa suunnittelu- ja rakentamiskulttuurissa, mutta myös nykyostoskeskusten kannalta haasteelliseen kaupankäynnin muutokseen. Ostoskeskusten julkisten ulkotilojen alkuperäistilaa havainnollistetaan kolmella helsinkiläisellä esimerkkitapauksella, joiden yhteydessä on tarkasteltu muun muassa niiden sijaintia, tilallisuutta, toimintoja sekä käytettyjä materiaaleja ja kasvillisuutta. Yhteenvedossa pohditaan vielä muun muassa ostoskeskusten julkisten ulkotilojen merkitystä ja arvoja.

Tutkimusmenetelmänä on kirjallisuusselvitys. Kirjallisuuslähteiden lisäksi esimerkkitapausten tarkastelu ja arviointi perustuvat vanhoihin valokuviin sekä Helsingin kaupungin karttapalvelun ilmakuvamateriaaliin.

2 LÄHIÖ

2.1 Lähiön käsitteestä

Arkkitehti Otto-Iivari Meurman toi suomenkieleen uudissanan asunalähiö 1950-luvulla, mutta tuolloin käsitteen merkitys oli huomattavasti nykyistä rajatumpi. Ympäristöministeriö (1985, 1) on määritellyt lähiön kaupunkikeskustan liepeille rakennetuksi hallinnollisesti epäitsenäiseksi, lähinnä asumiseen tarkoitetuksi kerrostalovaltaiseksi alueeksi. Määritelmä perustuu lähiön rooliin ja sijaintiin osana kaupunkia, kun taas Hankosen (1994, 19) määritelmä huomioi lisäksi historiallisen kontekstin: hänen määritelmänsä mukaan lähiöt ovat kerrostalovaltaisia asuinalueita, ”jotka on suunniteltu, toteutettu ja markkinoitu lähiöidean erilaisina sovellutuksina”.

Lähiö-sanalla on arkisessa kielenkäytössä yleensä varsin voimakas, stereotyyppisiin pohjautuva negatiivinen lataus. Neutraalin nimikkeen sijaan se kategorisoi herkästi asuinalueita ja niiden asukkaita. Usein asukkaiden mielestä alueiden imago ja oma viihtyminen ovat kuitenkin ristiriidassa, sillä he perustavat käsityksensä maineen sijasta omakohtaiseen kokemukseen. Alueen hurja maine voi tuntua oudolta ja vieraalta, jos asukas itse kokee, että alue on hyvä sellaisenaan ja sieltä löytyy kaikki tarvittava. (Astikainen ym. 1997, 99; Ilmonen 2016, 101, 105, 108; Kortteinen 1982, 27.) Ennen kaikkea lähiö-sana viittaa lähelle olemiseen: ”ihanteellisesti lähiöissä luonto, palvelut, naapurit ja kaupunki ovat kaikki lähellä” (Saarikangas 1993, 329).

2.2 Aluerakentamisen aika

Tärkeimpiä yhteiskunnallisia taustatekijöitä lähiö- ja aluerakentamiselle olivat sotien jälkeinen taloudellinen kasvu, sen aiheuttama siirtymä taloudellisesta omavaraisuudesta kuluttajiksi sekä muuttoliikkeen seurauksena voimakkaasti kasvanut asuntopula (Hankonen 1994, 17, 31). Kaupunkien teollisuus ja palvelulinkeinot houkuttelivat maaltamuuttajia ja Helsingissä maaltapakoa alettiinkin 1950-luvulla ohjata asunalähiöihin (kts. kuva 1). Euroopassa samansuuntainen kehitys oli alkanut jo aikaisemmin. (Hankonen 1994, 56–57.) Kaikki lähiöiden uudet asukkaat eivät kuitenkaan olleet maalta muuttaneita vaan liikkumista tapahtui myös kaupungin sisältä ulospäin, sillä lähiöt nähtiin houkuttelevina kantakaupungin ahtauden jälkeen (Ympäristöministeriö 1996, 21; Saarikangas 1993, 343).

Aluerakentaminen perustui siihen, että rakennusliikkeet ostivat laajoja maa-alueita kunnilta ja sopivat niiden suunnittelusta, rakentamisesta ja markkinoinnista. Rakennustyöt kattoivat kaiken kunnallistekniikasta viheralueisiin. (Niskanen 2003, 78.) Kiivaimmillaan suomalaisten maaltamuutto ja lähiörakentaminen olivat vuosina 1965–1975 (Saarikangas 1993, 327). Vuosina 1961–1970 pääkaupunkiseudun muuttovoitto oli 84 000 asukasta eli noin 10 000 uutta asukasta joka vuosi (Hankonen 1994, 56–57).

3 LÄHIÖOSTARIT – OSTOSKESKUKSET ALUEELLISINA KESKUKSINA

Ympäristöministeriö (Saresto ym. 2004, 11–12) on määritellyt ostoskeskuksen yhdestä tai useammasta liikerakennuksesta muodostuvaksi keskittymäksi, jonka myymälät avautuvat useimmiten ulkotilaan. Juuri ulkotilan ja rakennusten kiinteä suhde erottavatkin ostoskeskuksen muista liike- ja kauppakeskustyypeistä. Suomen Kauppakeskusyhdistys (2003) on tarkentanut laatimaansa määritelmää lisäksi niin, että ostoskeskuksessa on vähintään 5 liikettä ja se on pinta-alaltaan useimmiten alle 5000 h-m².

Lähiön keskustassa sijaitsevan ostoskeskuksen roolia voidaan verrata kirkkoon keskellä kylää (Saresto ym. 2004, 9). Vertaus onkin osuva, sillä kauppapaikkojen ja palveluiden lisäksi ostoskeskukset ovat lähialueidensa merkittävimpiä julkisia tiloja, jotka mahdollistavat luontevasti asukkaiden keskinäisiä kohtaamisia ja sosiaalista vuorovaikutusta. Usein ostoskeskus (arkikielessä ostari) mielletään kuitenkin niin arkipäiväiseksi rakennukseksi, että esimerkiksi sen kulttuuriset ja sosiaaliset arvot saattavat jäädä huomaamatta. Lisäksi ostoskeskus on alueensa tunnistettavuuden ja imagon kannalta varsin merkittävä toimintaympäristö.

Kaupunkirakenteelliset muutokset, paikallispalveluiden väheneminen, kaupan keskittyminen suuryksiköihin sekä vanhan rakennuskannan peruskunnostustarve ovat kuitenkin johtaneet siihen, että lähiöostarit eivät palveluiltaan, toiminnoiltaan eivätkä rakentamisen ja ympäristön laadultaan enää vastaa nykytarpeita ja ovat menettämässä tai jo menettäneet asemansa. Voidaan kuitenkin nähdä, että ostoskeskusten merkitys on jälleen kasvamassa muun muassa maahanmuuton ja väestön ikääntymisen seurauksena, sillä näiden väestöryhmien kannalta on tärkeää, että palvelut sijaitsevat lähellä ja ovat jalkaisin tai pyörällä saavutettavissa (Laitinen 2012, 4).

3.1 Ostoskeskusten Yhdysvallat

Professori Olli Kivinen mainitsi suomalaisen ostoskeskusrakentamisen mallimaiksi Hollannin, Saksan ja Belgian, mutta alkujaan kulutuskulttuuri ja sen myötä erilaiset ostoskeskustyytit olivat lähtöisin Yhdysvalloista, jossa ensimmäiset ostoskeskukset rakennettiin jo 1920- ja 1930-luvuilla. Yhdysvalloissa ostoskeskusten sijoittaminen perustui yksityisautoiluun, kun taas Suomessa painotettiin vilkasta jalankulkuliikennettä. Pysäköinnin helppous sekä sujuva ja vaivaton asiointi edustivat onnistunutta amerikkalaista suunnittelua. Useiden myymälöiden keskittäminen ostoskeskuksiksi taas perustui tietoon, että keskitetyt myymäläryhmät olivat myynniltään parempia kuin yksittäin ja erikseen sijoitetut. (Crawford 2002, 24; Hankonen 1994, 230; Laitinen 2012, 7.)

Yhdysvalloissa ostoskeskusten rakentaminen vilkastui toisen maailmansodan jälkeen. Ensimmäiset jalankulkijoille suunnitellut ostoskeskukset perustuivat toriajatukseseen, jonka mukaan liikekeskus oli sekä kaupan että sosiaalisen kanssakäymisen aluetta. Vuonna 1943 San Diegoon valmistunut Linda Vista oli aikanaan yksi merkittävimmistä yhdysvaltalaisista ostoskeskussuunnitelmista, jonka perusajatuksena oli sisäänpäin kääntynyt ja sisäänsä puistomaisen alueen sulkeva rakennusryhmä. Suomalaisilla ostoskeskuksilla, joita tarkastellaan myöhemmin luvussa 3 on ollut useita muitakin yhteisiä piirteitä verrattaessa yhdysvaltalaisiin esikuviinsa (kts. kuvat 2-3). Yksityisten palvelunharjoittajien rahoittamat vesiaiheet, penkit sekä julkinen taide esimerkiksi olivat ostoskeskuksille tyyppillisiä piha-aiheita. (Crawford 2002, 22–23; Saresto ym. 2004, 29.)

KUVAT 2-3. 1960-luvulla kuvatut Garden State Plaza (yllä, New Jersey, 1957) sekä Shopper's World (oikealla, Massachusetts, 1951) edustavat hyvin aikansa amerikkalaista ostoskeskusiäntä. Liikerakennusten rajaamat sisäpihat sekä niitä nauhamaisesti kiertävät katetut käytävät ovat myös suomalaisille lähiöostoskeskuksille tyyppisiä.

3.2 Amerikkalaisesta ihanteesta suomalaisiksi sovellutukseksi

Ostoskeskusten suunnittelu alkoi Suomessa 1950-luvulla lähiöiden rakentamisen yhteydessä. Alkuaikoinaan ostoskeskuksista käytettiin tekniikan tohtori Reino Castrénin kehittämää nimitystä puhos, joka ei kuitenkaan vakiintunut arkikieleen. Ostoskeskuksen hän määritteli ”nykyaikaisten suunnitteluperiaatteiden mukaiseksi pää-, alue- tai paikalliskeskukseksi, jossa esimerkiksi jalankulku oli erotettu ajoneuvoliikenteestä sekä asuminen liiketoiminnasta ja muista julkisista laitoksista. (Hankonen 1994, 252; Helsingin kaupunki 2005, 5.)

3.2.1 Ostoskeskusten suunnittelu ja rakentaminen Suomessa

Amerikkalaiseen tapaan ajoneuvoliikenne ja riittävän paikoitustilan varaaminen nähtiin edellytyksenä ostoskeskuksen kannattavuudelle, mutta tämän lisäksi Suomessa painotettiin selvästi enemmän keskuksen saavutettavuutta jalan tai pyörällä (Saresto ym. 2004, 27). Periaatteena oli, että ostoskeskuksen tuli sijaita jalankulkuetäisyydellä asukkaista sekä turvata päivittäistavaroiden saanti (Sädevirta 1996, 11). Kauppakamari linjasi vuonna 1958, että ostoskeskus tuli sijoittaa ”asumalähiön liikenteelliseen polttopisteeseen” (Niskanen 2003, 89).

Ostoskeskusarkkitehtuuri on usein ollut ympäröivää asuinrakentamista omaleimaisempaa, sillä teollisten rakentamismenetelmien soveltaminen yksittäisissä ja toiminnoiltaan monipuolisissa liikerakennuksissa oli haastavaa. Ostoskeskuksilla oli merkittävä vaikutus alueensa imagoon ja houkuttelevuuteen, joten voimavarojen käyttäminen nähtiin kannattavaksi. (Helasvuo & Vainio 2008, 32; Kurki 2002, 72.) 1960-luvun lähiöostareille tyyppisiä olivat toisiinsa katetuin käytäviin liittyvät rakennusryhmät, jotka usein rajasivat sisään suojaisen keskeispihan. Liikerakennukset olivat alkuaikoinaan muotokieleltään viileitä, virtaviivaisia ja niukkaeleisiä. Helasvuo ja Vainio (2008, 51) ovat selvityksessään kuvailleet, kuinka yhtenäiset näyteikkunapinnat loivat vaikutelman läpinäkyvyydestä ja saivat pimeällä rakennuksen loistamaan ”houkuttelevana lyhtynä”.

Useimmat 1960- ja 1970-lukujen ostoskeskuksista olivat Suomessakin yksikerroksisia, sillä liikkeiden uskottiin menestyvän vain maantasossa. Asukasmäärään suhteutetut kaupalliset palvelut olivat tyyppillisesti erikokoisia kauppiaita, joiden lisäksi oli yleensä ainakin posti, useiden eri pankkien konttoreita sekä kahviloi- ta ja kioskeja. (Lindh 2002, 66–67; Niskanen 2003, 92.) Myymälöiden avautuessa pihalle, huolto- sekä muu ajoneuvoliikenne paikoitusalueineen oli usein sijoitettu rakennuksen taakse. Liiketilojen avautuminen asuinalueelle ja jalankulkureiteille herätti kuitenkin aikanaan keskustelua siitä, että autoilijat joutuivat lähestymään ostoskeskusta sen takapuolelta. (Helasvuo & Vainio 2008, 48; Laitinen 2012, 13; Lindh 2002, 66–67; Saresto ym. 2004, 48.)

Kävelytorit ja keskeispihat ostoskeskusten yhteydessä nähtiin arkkitehtuurin olennaisena osana ja keinona luoda ”tyylikästä arjen ympäristöä”. Lisäksi viihtyisyyssuunnittelun osatekijöitä ja tietoisia tavoitteita. (Saresto ym. 2004, 34–35.) Pihatiloja jäseneltiin eri pintamateriaalein, kasvillisuudella sekä kalusteilla ja muilla kiinteillä piharakenteilla. Näistä tyyppisimpiä olivat erilaiset laatoitukset, nurmikentät, istutukset sekä penkit. Myös vesialtaat olivat näyttävyydessään suosittu ostoskeskusten piha-aihe myös Helsingissä. Lisäksi esimerkiksi terassoinneilla ja istutusalueilla luotiin vaikutelmia katualueiden yläpuolelle sijoittuvista torialueista. (Helasvuo & Vainio 2008, 48; Saresto ym. 2004, 34–35.)

Vilkkainta ostoskeskusrakentaminen oli 1960-luvulla, jolloin esimerkiksi Helsingissä otettiin käyttöön 16 uutta ostoskeskusta (Laitinen 2012, 13). Kannelmäen, Munkkivuoren ja Pohjois-Haagan 1950-luvun lopulla valmistuneet ostoskeskukset olivat Helsingin ja samalla koko Suomen ensimmäisiä. Vuonna 1967 valmistunutta Kontulan ostoskeskusta taas pidettiin aikanaan Pohjoismaiden suurimpana ja nykyaikaisimpana. (Sädevirta 1994, 20; Sädevirta 1996, 11.)

3.2.2 Suomalainen ostoskeskustyypittely

Liikerakennusmassojen sijoittumisella toisiinsa ja ympäristöönsä nähden on merkittävä rooli siinä, minkälaisia julkisia ulkotiloja ja toiminnallisia mahdollisuuksia ostoskeskukselle muodostuu. Luukinen ja Santasalo (1990, 24) ovat jakaneet ostoskeskukset neljään eri tyyppiin, joita ovat torikeskus-, moduli-, suorakaide- ja sisäpihamalli (kts. kuva 4). Helsingissä 1960- ja 1970-luvuilla valmistuneista ostoskeskuksista noin puolet edusti sisäpiha- ja puolet suorakaidemallia (Saresto ym. 2004, 50–55).

Torikeskustyypin on ostoskeskustyyppistä vanhin. Siinä yksi tai useampi liikerakennus ja niiden ympäristö muodostavat yhtenäisen palvelualueen ja osa liiketoiminnasta voi olla sijoitettuna myös asuinrakennusten kivijalkaan. (Luukinen & Santasalo 1990, 23–24.) Autopaikoituksella ja liikenteellä on ostoskeskukseen ja sen edustan jalankulkualueisiin nähden keskeinen sijainti, laajaa ja aukeaa toritilaa on jäsennelty kasvillisuudella rajaamalla.

Modulimallissa liiketilat on ryhmitelty pienempiin rakennuksiin keskusaukion tai sisäpihan ympärille ja rakennusten väliin jäävät käytävät ovat joko osittain katettuja tai kokonaan kattamattomia. Sisäänkäynti liiketiloihin tapahtuu rakennusten eri sivuilta ja ostoskeskuksen puoliilta. (Luukinen & Santasalo 1990, 23–24.) Liikenne ja autopaikotus on suljettu ostoskeskuksen ulkopuolelle ja sisäpihalle jäävä alue on osoitettu jalankululle.

Suorakaidemalli on ulkotilojen näkökulmasta ostoskeskustyyppistä sulkeutunein. Sen sisäänkäynnit ovat ulkoseinustan puolella tai usein ilkeivallan kohteena olevalla keskikäytävällä. (Luukinen & Santasalo 1990, 23–24.) Yleisesti ostoskeskusten vaikeasti valvottavat käytävät ja katseilta suojatut nurkkaukset ovat haasteellisia sosiaalisen kontrollin ja siten koetun turvallisuuden näkökulmasta. Miellyttävän jalankulkuympäristön luominen suorakaidemallin rinnalle on haastavaa ja helposti ostoskeskustan edusta onkin autopaikoituksen hallitsema.

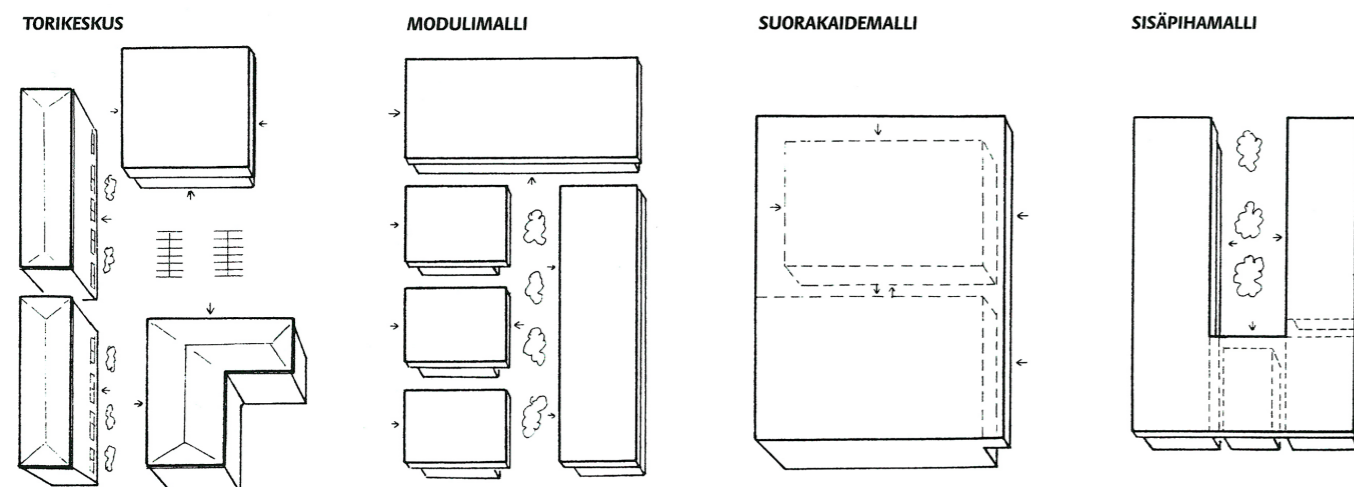
Sisäpihamallissa liikerakennukset ympäröivät torimais- ta oleskelupihaa, jolle liiketilat avautuvat. Ulkoseinät ovat usein ikkunattomia eikä niiden puolelta ole pääsyä liiketiloihin. (Luukinen & Santasalo 1990, 23–24.) Autopaikotus ja ajoneuvoliikenne sijoittuvat liikerakennuksen ulkoreunalle, mikä mahdollistaa suojaisen sisäpihan syntymisen.

3.3 Ostoskeskusten hiipuminen ja kaupan haasteet

Niskasen (2003, 93) mukaan ostoskeskusten valtakausi kesti noin kymmenen vuotta, kunnes se päättyi kaupan keskittymisen ja jatkuvan autoistumisen myötä 1970-luvulla. Tuolloin liikenteellisesti hyvin sijoittuneet suuret kauppakeskukset, automarketit alkoivat houkutella pienempien liikekeskusten asiakkaita. Tästä seurasi lähiökeskusten palveluiden ja liiketoiminnan väheneminen ja yksipuolistuminen, ns. ”pubistuminen” sekä liiketilojen autioituminen.

Jo 1980-luvulla Ympäristöministeriö (1985, 9) totesi, että sekä sisä- että ulkotilojen toiminnallisuuden väheneminen heikensi katujen ja torien roolia toiminnallisina solmukohtina. Sen sijaan toiminnallisuus oli keskittynyt yksityiskoteihin, pihoille, parkkipaikoille ja pelikentille. Ympäristöministeriö (1985, 30) esitti myös, että syynä alueellisten palveluiden riittämättömyyteen saattoivat olla alun perinkin lähiöteorian virheelliset mitoitusperusteet tai sellaiset odottamattomat muutokset, jotka tekivät mitoituksesta virheellisen.

Muuttuvassa kaupunki- ja palvelurakenteessa on yhä haasteita kaupalle. Helsingin kaupunki nosti jo 2000-luvun alussa lähiöprojektinsa keskeiseksi tavoitteeksi taantuvien ostoskeskusten kehittämisen ja lähiökeskustojen vetovoimaisuuden lisäämisen (Helsingin kaupunki 2003, 32; Helsingin kaupunki 2008, 17). Useita 1960- ja 1970-lukujen ostoskeskuksia on kuitenkin purettu tai on purku-uhan alla (Helsingin kaupunki 2005, 5). Haasteita kunnostamiselle asettavat usein esimerkiksi ostoskeskusalueiden jakautuminen eri tonteille ja omistajille. Helsingin kaupunki (2005, 6) onkin selvityksessään todennut, ettei kaupungin vuokratonteilla toimivilla kauppiaille ole kiinnostusta panostaa ostoskeskusten ylläpitoon tai kunnostamiseen: julkisten alueiden kohentaminen nähdään kauppaa kehittävän toimenpiteen sijaan pelkkänä lisäinvestointina.

KUVA 4. Ostoskeskustyypit Luukisen ja Santasalon (1990)luokittelun mukaan.

4 OSTOSKESKUSTEN JULKISET ULKOTILAT

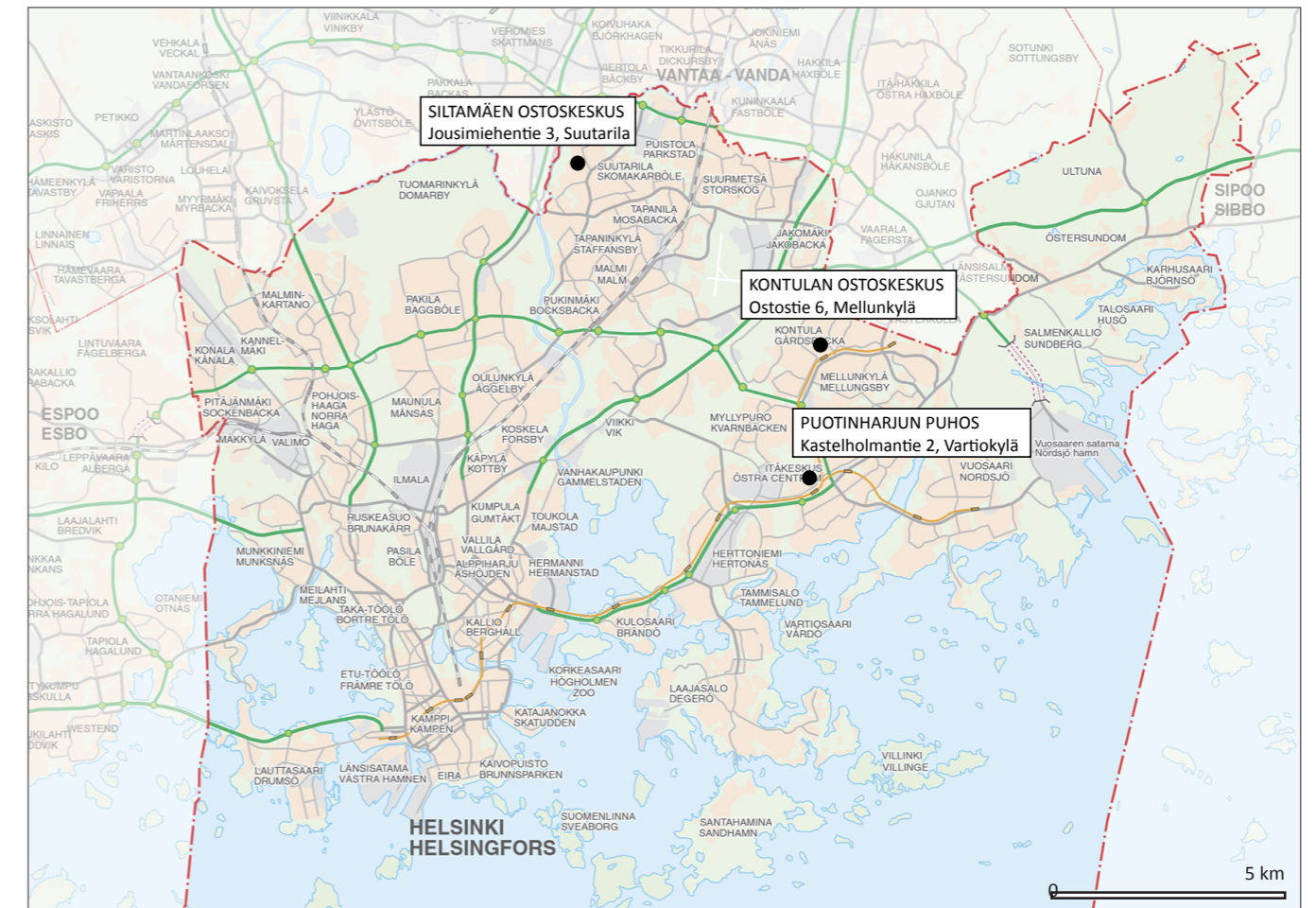
Tässä luvussa on tutkittu tarkemmin kolmen helsinkiläisen, 1960- ja 1970-luvuilla valmistuneen nk. lähiö-ostarin Puotinharjun puhoksen sekä Kontulan ja Siltamäen ostoskeskusten (kts. kuva 5) julkisia ulkotiloja. Esimerkkien avulla on havainnollistettu aikansa ostoskeskusympäristöjen luonnetta ja ominaispiirteitä. Muita tarkasteltavia näkökulmia ovat olleet muun muassa ostoskeskuksen sijainti ja rooli osana asuinaluetta, pihatilojen toiminnallisuus sekä kasvillisuuden käyttö.

Tarkastelussa on keskitytty kuvaamaan ja analysoimaan julkisia ulkotiloja niiden valmistumista seuranneina lähivuosina hieman saatavilla olleesta lähdemateriaalista riippuen. Tarkastelussa ei ole otettu kantaa ympä-

ristön säilyneisyyteen vaan vuosikymmenten aikana tehtyjä laajennuksia ja muita ulkotiloihin sittemmin vaikuttaneita muutoksia sivutaan lopussa vain lyhyesti.

Kirjallisuuslähteiden lisäksi esimerkkitausten tarkastelu ja arviointi perustuvat vanhoihin valokuviiin sekä Helsingin kaupungin karttapalvelun ilmakuvamateriaaliin. Näiden materiaalien saatavuus on osaltaan vaikuttanut myös esimerkkitausten valikoitumiseen.

KUVA 5. Tarkasteltaviksi valittujen ostoskeskusten sijainnit Helsingissä.

KUVA 7. Puotinharjun puhos sijaitsi aivan Turunlinnantien varrella, mutta siltä ei ollut suoraa kulkuyhteyttä ostoskeskukseen. Sittemmin liikennejärjestelyt ovat muuttuneet huomattavasti muun muassa Itäkeskuksen rakentamisen myötä.

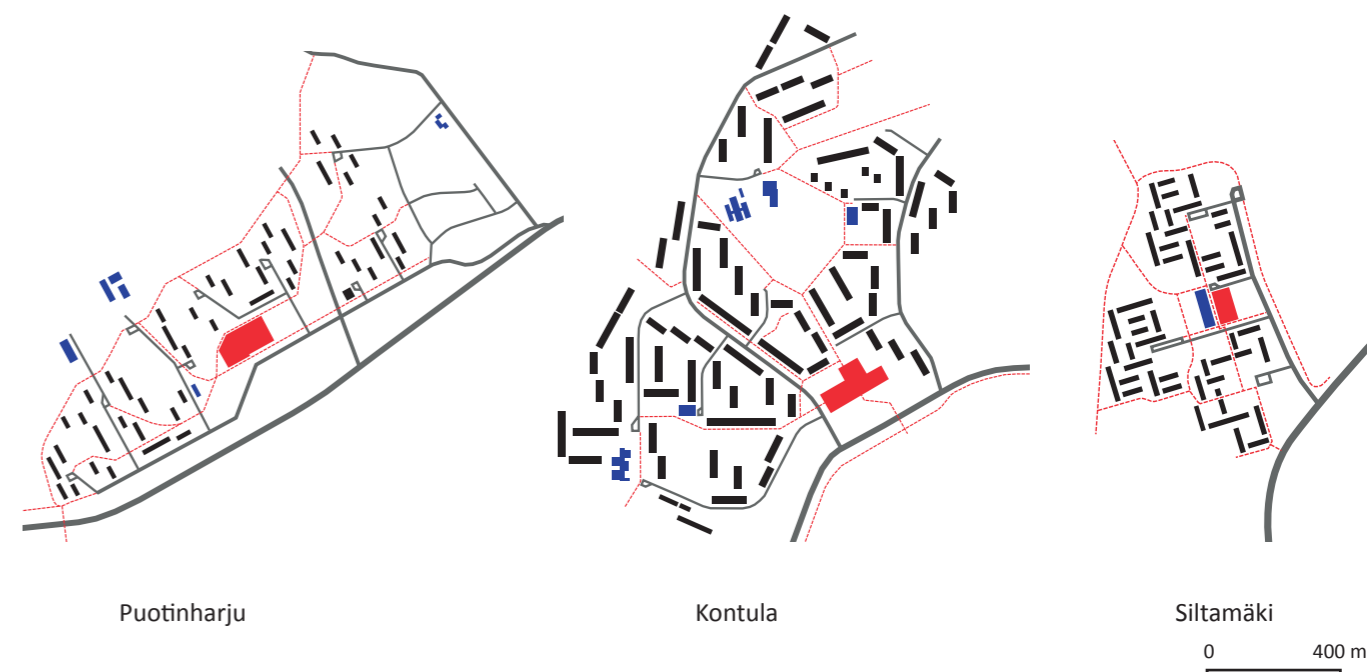
4.1 Sijainti ja liikenne

Arkkitehtitoimisto Pentti Ahola ja kumppanit laati sekä Puotinharjun, Kontulan että Siltamäen asuinalueiden ensimmäiset asemakaavat. Näistä Puotinharju ja Kontula, joiden asemakaavat vahvistettiin vuosina 1961 ja 1966, edustivat vielä vapaata ja väljää, maastoa mukailevaa rakentamistapaa (kts. kuva 6, alla). Siltämäki ja sen alkuperäinen asemakaava vuodelta 1968 puolestaan edustivat kompaktikaupunkia puhtaimmillaan. Tyypillisimmillään tämä näkyy tiiviinä kaupunkirakenteena koordinaatistoon sidottuine rakennuksineen sekä mahdollisten kohtaamisten ja tapahtumien viritämänä pääraittina.

Puotinharjun ja Kontulan ostoskeskukset ovat sijainneet vilkkaiden pääväylien läheisyydessä, vaikka liikennöinti keskukseen onkin tapahtunut pienemmiltä kokoojakaduilta. Puotinharjun puhos valmistui vuonna 1964 Itäisen moottoritien eli nykyisen Itäväylän pohjoispuolelle. Koko asuinalueeseen nähden sijainti oli keskeinen ja kaavoitetut puistoalueet erottivat keskukseen moottoritiestä sekä alueen sisäisestä pääväylästä Turunlinnantiestä (kts. kuva 7). Myös vuonna 1967 valmistunut Kontulan ostoskeskus sijaitsee alueellisen kokoojakadun varrella puistovyöhykkeen rajaamana.

Vuonna 1972 valmistuneen Siltamäen ostoskeskuksen sijainti muuhun asuinalueeseen nähden on ollut kompaktikaupungin ihanteiden mukaisesti keskeisempi. Toisin kuin Kontulassa ja Puotinharjussa, ostoskeskuksen ympäristössä ei ole kaavoitettuja puistoalueita vaan se rajautuu asuinrakennustaloihin sekä länsipuolella yleisten rakennusten korttelialueeseen. Lisäksi muissa esimerkilähiöissä julkiset palvelut, koulut ja päiväkodit on sijoitettu ostoskeskuksesta selvästi etämmälle.

Kuten aiemmin luvussa 3 todettiin, suomalaisessa suunnittelussa painotettiin ostoskeskuksen sijoittamista hyvien jalankulkuyhteyksien varrelle. Sekä Kontulassa että Siltamäessä alueellinen etelä-pohjoissuuntainen pääraitti on linjattu ostoskeskuksen läpi. Ostoskeskuksen kohdalla raitti jatkuu katettuna käytävänä ja liittyy rakennusten rajaamaan sisäpihaan ja aukioihin.

KUVA 6. Ostoskeskusten (punainen) ja julkisten palveluiden (sininen) sijoittuminen lähiöissä ensimmäisten, vuosina 1961-68 vahvistettujen asemakaavojen mukaisesti.

KUVA 8. Kontulan jalankulun pääraitti jatkui ostoskeskuksen läpi osin katettuna. Raittia reunustavien myymälöiden suuret ikkunat loivat vaikutelman ulko- ja sisätilojen jatkuvuudesta ja houkuttelivat viipymään. Valokuva vuodelta 1970–79.

KUVA 10. Vesiallas ja suihkulähteet olivat näyttävä aihe Puotinharjun puhoksessa vuonna 1967. Liikekerroksen toinen kerros mahdollisti piha-aiheiden ihailun ja muiden ihmisten tarkkailun myös katutasoa ylempää.

4.2 Tilallisuus ja toiminnot

Asemakaavoissa ostoskeskukset määriteltiin liikerakennusten korttelialueiksi, joiden sallittu kerrosluku oli yhdestä kolmeen. Yhteistä kaikille ostoskeskuksille onkin niitä ympäröivästä asuinrakentamisesta mataluudellaan poikkeavat suorakulmaiset rakennusmassat. Puotinharjun puhoksen näyttävä viuhkamainen julkisivu tekee tässä kuitenkin poikkeuksen. Kaikki kolme ostoskeskusta edustivat tyypiltään sisäpihamallia (kts. kuva 6), jossa useat erilliset liikerakennukset rajasivat sisälleen keskeispihan. Kompaktikaupungin aikakaudesta huolimatta myös Siltamäen ostoskeskuksen sommittelu vastasi tätä 1960-luvun suunnittelutapaa (Saresto ym. 2004, 54).

Erillisiä liikerakennuksia yhdistivät käytävät, jotka oli katettu tai merkitty kevyesti luonnonvaloa läpäisevillä, harvaan sijoitetuilla palkkirakenteilla. Esimerkiksi Kontulassa ja Siltamäessä ostoskeskusten läpi kulkevat keskuskäytävät jatkuivat kevyen liikenteen reitteinä ja liittyivät alueen muuhun reittiverkoston (kts. kuva 8). Sisäpihaa rajaavana ja yksittäisiä rakennuksia yhdistävänä elementtinä toimi pihan kiertävä valkea katosnauha (kts. kuva 9), jonka alitse esimerkiksi Puotinharjussa oli esteettömät, tosin vaaleiden pilareiden rytmittämät näkymät lähiympäristöön. Kontulassa koko keskuksen läpi jatkuva katos- ja käytäväaihe sen sijaan mahdollisti pitkän, myymälöiden reunustaman näkymän.

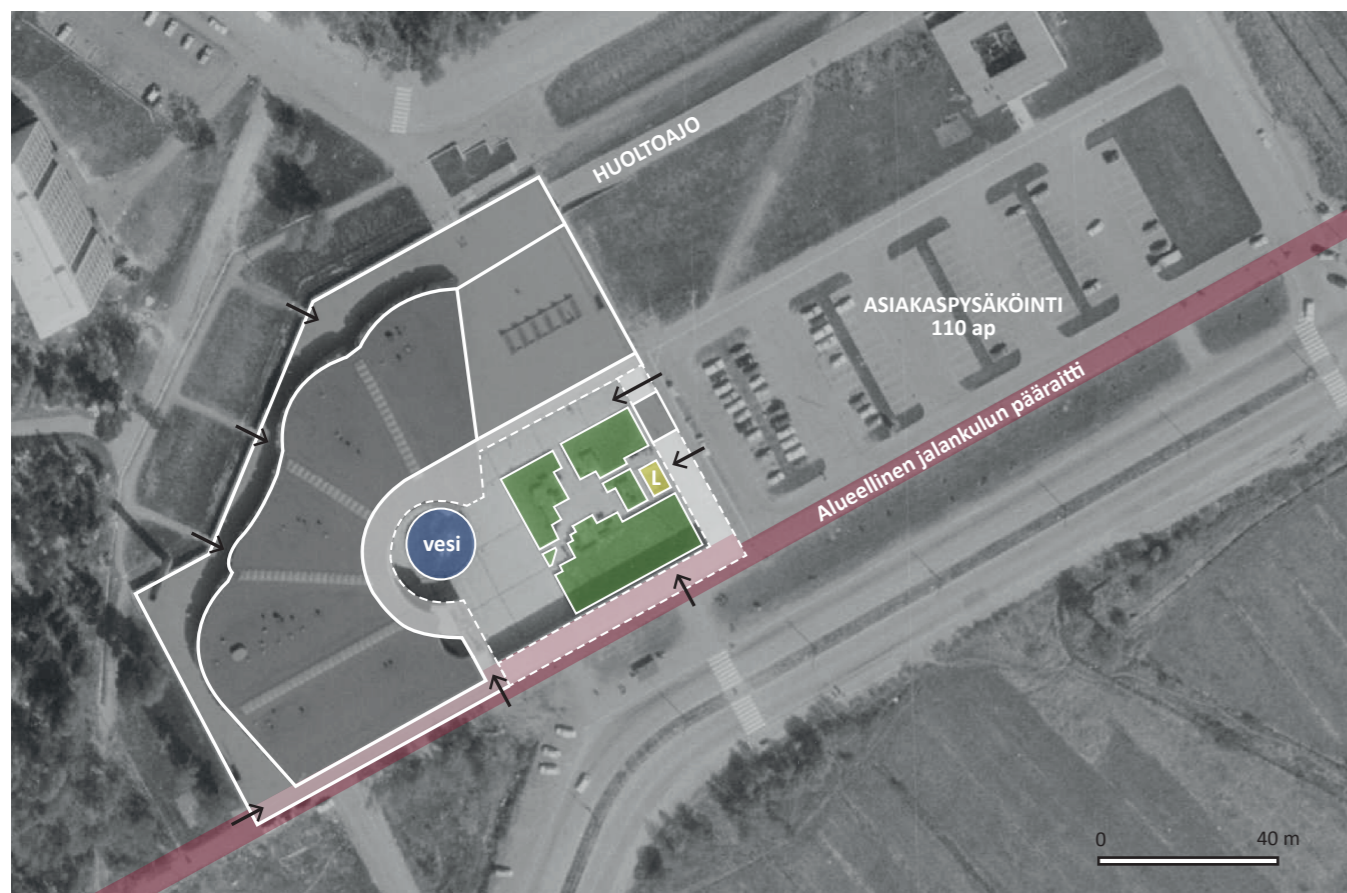
Ajan ihanteiden mukaisesti auto- ja muu huoltoliikenne suljettiin ostoskeskusten ulkopuolelle ja sisäpihoista muodostettiin kiireettömiä oleskelun ja viipymisen paikkoja. Ostoskeskukset olivat kaikkia alueen asukkaita palvelevia ja siksi ne toimivatkin kohtaamisten,

mutta myös erilaisten järjestettyjen tapahtumien paikoina. Esimerkiksi Helsinki-lehti (12.2.1965, 10) uutisoi aikoinaan Puotinharjun puhoksen valmistumisesta ja mainitsi ”kauniin sisäpihan, jossa tullaan mahdollisesti myöhemmin järjestämään itäisten kaupunginosien asukkaille pienen konsertteja, näyttelyjä, esittelytilaisuuksia jne.”

Suojaisat sisäpihat olivat avoimia ja niillä sijaitti istuksin, pintamateriaalein ja kalustein jäsenneiltyjä aukioita sekä leikkialueita. Yhdysvaltalaisista ostoskeskuksista tuttuja vesiaiheita löytyi myös Puotinharjussa ja Kontulasta. Puotinharjun ostoskeskuksessa luonnonkivipohjainen allas ja sen suihkulähteet muodostivat piha-aiheen, jonka ympärille rakennus kiertyi. Suihkulähteiden vesisuihkut ulottuivat myös ylempään liikekerrokseen, jonka tasolta koko piha-alueella oli mahdollista ihailua (kts. kuva 10). Kontulassa sisäpinnaltaan kaakeloidun vesialtaan keskeltä kohosi vesisuihkujen sijaan kuvanveistäjä Heikki Häiväojan valaistu ”Yhteistyö-monumentti” vuodelta 1967 (Saresto ym. 2004, 64). Muuten taideaiheiden käyttö arkkitehtuuriltaan jopa minimalistisissa ostoskeskusympäristöissä oli melko vähäistä.

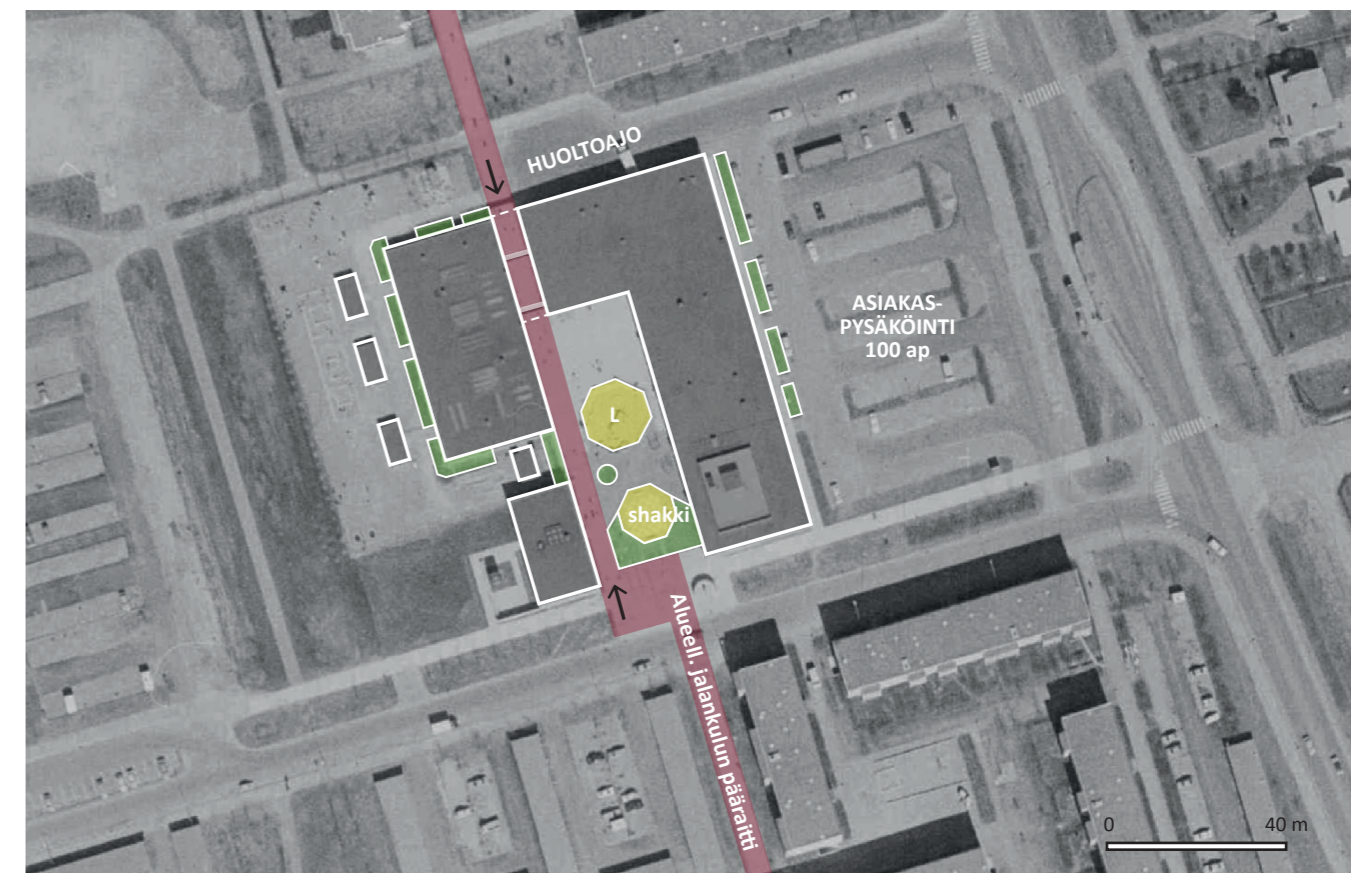
Pihaa ympäröivien ja sen suuntaan avautuvien liiketilojen näyteikkunat olivat suuria ja muodostivat laajoja yhtenäisiä lasipintoja. Avonaisilla ikkunoilla oli myös ihmisiä aktivoiva rooli: ne houkuttelivat katselemaan myymälän tarjontaa ikkunan takaa, mutta mahdollistivat pihaelämän seuraamisen ja ohikulkijoiden tarkkailun myös sisältä myymälästä käsin.

KUVA 9. Vaalea katosnauha kiersi ostoskeskuksen sisäpihaa esimerkiksi Puotinharjun puhoksessa. Pilareiden väleistä avautuivat näkymät lähiympäristöön. Kuva vuodelta 1970.

KUVAT 11-13. Aukeaman pihakaavioissa on korostettu ostoskeskusten julkisten ulkotilojen pääelementit, kuten kasvillisuus- ja leikkialueet sekä vesiaiheet. Lisäksi kaavioihin on merkitty jalankulun saapumissuunnat sekä alueelliset pääraitit, jotka sivuavat ostoskeskuksia tai jatkuvat niiden läpi.

Kuvissa Puotinharjun puhos (vas.) ja Kontulan ostoskeskus (vas. alhaalla) vuonna 1969 sekä Siltamäen ostoskeskus vuonna 1976 (alla).

KUVA 14. Metallisia kiipeilytelineitä oli ainakin Puotinharjun (kuvassa) ja Siltämäen ostoskeskuksissa. Valokuva vuosilta 1964-1973.

4.3 Kalusteet ja varusteet

Piha-alueiden kalustaminen keskittyi liikerakennusten rajaamille sisäpihoille, kun taas ostoskeskuksen ulko-reuna oli suunniteltu saapumiselle, ajoneuvoliikenteelle ja autopaikoitukselle. Nämä alueet olivat usein kalustamattomia, sillä varsinaiset ihmisiä houkuttelevat olemisen ja kohtaamisen paikat sijaitsivat piholla samoin kuin myymälöiden sisäänkäynnit. Kalusteet, leikkivälineet ja muut pihavarusteet, kuten puhelinkopit toimivat kasvillisuuden ja pintamateriaalien lisäksi aukiotilojen rajaajina, jäsentäjinä ja erilaisten toimintojen osoittajina.

Kaikille kolmelle tarkastellulle ostoskeskukselle yhteistä oli pihalla sijainnut leikkipaikka tai -alue. Kontulassa ja Siltämäessä leikkialueet oli sijoitettu muuhun pihaan nähdessä keskeisesti, kun taas Puotinharjussa leikkipaikka sijaitsi pihan itäreunassa sisääntulon yhteydessä. Myös kolmiulotteisuutta tuovat kiipeilytelineet olivat suosittuja (kts. kuva 14). Kontulasta kiipeilyteline puuttui, mutta leikkialueella oli ainakin keinut ja keinulauta. Istutuksiltaan varsin vaatimaton Siltämäen ostoskeskus sen sijaan oli monipuolinen leikin paikka: piha-alueella sijaitsi sekä leikkialue että etelämpänä pihashakki. Keskeisellä leikkialueella oli muun muassa kiipeilyteline, liukumäki sekä tasapainopuomeja ja -paaluja.

KUVA 15. Eri toimintoja rajattiin toisistaan kalustein ja muurirakentein. Kuvassa Kontulan ostoskeskuksen leikkipaikka vuonna 1970.

Penkit sijoitettiin usein kasvillisuuden reunustaman keskusaukion reunoille sekä leikkipaikan yhteyteen (kts. kuva 15). Rakennusten seinustoilla, katoksissa tai käytävien varsilla niitä ei yleensä ollut. Tästä poikkeuksena on Kontulan ostoskeskus, jossa istumapaikkoja oli myös pihan länsilaidalla istutusalueiden takana. Penkit tosin oli asetettu katoksen alle sisäpihasta pois-päin, katselusuunta kävelyraitia ja myymälöitä kohti. Muuten penkkien selustoksi oli Kontulassa rakennettu pinnaltaan puupanelointia muistuttavia muurirakenteita, joiden pintastrukturi jatkui myös kävelytasosta korotetun vesialtaan ulkopinnassa. Puotinharjussa sen sijaan keskusaukion reunamille sijoitetut modernin linjakkaat, massiivipuiset penkit ja valaisimet olivat vahvasti omia aiheitaan.

Puotinharjussa jalankulkuraitin ja nurmialueen raja oli oikomisen estämiseksi osoitettu kevytrakenteisella ja eleettömän matalalla metalliaidalla. Keskellä sijaitsevan pienen aukion puolelta sekä sille johtavilta pienemmiltä kulkureiteiltä nurmi sen sijaan oli jätetty aitaamatta. Kulmikkaita kasvillisuusalueita rajaavien särmikkäiden aitojen teema jatkui rakennusten ikkunalistoissa (kts. kuva 16). Ajoneuvoliikenteen estämiseksi myös keskeispihan sisäänkäynti paikoitusalueen puolelta oli erotettu aidalla.

KUVA 16. Väkeä Puotinharjun puhoksella Rautakirjan kioskin kulmalla vuonna 1970. Nurmialueita rajaavien aitojen teema jatkui rakennuksen ikkunalistoissa sekä toisen kerroksen kaiteissa.

KUVA 17. Kontulan ostoskeskuksesta suorakulmainen muotokielinä näkyi istutusalueiden rajautumisessa kuin vesialtaankin muodossa. Postikortti vuodelta 1968.

4.4 Pintamateriaalit

Liikennealueilla käytettiin pääasiallisesti asfalttia, mutta jalankulkureiteillä, pihoilla ja aukioilla usein myös muita pintamateriaaleja. Kontulassa käytävät ja sisäpihan pinnat oli asfaltoitu, mutta vaihtelevia materiaali-pintoja käytettiin muita tapausesimerkkejä enemmän pihan detajiiikkaan: luonnonkivet reunustivat vesiallasta ja betonilaatat muodostivat istutusalueen keskelle labyrintin (kts. kuva 17).

Muiden ostoskeskusten torialueilla ja kulkureiteillä käytettiin harmaata betonilaattaa, joka liittyi luontevasti ympäröivien rakennusten materiaaleihin. Puotinharjussa kaksikerroksinen liikerakennus mahdollisti pihan katselun myös ylempää käsin: metalliset linjakuivatuskourut oli linjattu nurmialueiden reunaan ja ne rytmittivät vaaleanharmaata betonilaatoitusta muodostaen sille laajempia, koko piha-alueita halkovia ruutualueita (kts. esimerkiksi kuva 10).

4.5 Kasvillisuus

Ensimmäisissä, vuosina 1961-68 vahvistetuissa asema-kaavoissa on vain vähäisiä merkintöjä istutuksista tai istutettavaksi määräytyistä korttelinosista. Liikenne- ja paikoitusalueita jäseneltiin puu- ja pensasistutuksin, mutta istutusten esteettiset tavoitteet korostuivat varsinaisesti vasta sisäpihoilla. Pihojen eri tyyppiset istutukset voidaan jakaa kolmeen tyyppiin: avoimiin nurmialueisiin, niitä reunustaviin pensasalueisiin sekä yksittäisiin lehtipuihin.

Avoimet nurmialueet olivat suhteellisen laajoja verrattuna muihin istutusalueisiin. Nurmialueita ei aidattu kokonaan vaan oikominen ja kulmien tallautuminen oli haluttu estää vain pääkulkureittien suunnasta. Osittain aidatut ja huolellisesti leikatut nurmipinnat eivät valokuvien perusteella kuitenkaan houkuttelleet. Avoimia nurmia ja kulkureittejä reunustivat usein kukkivat lehtipensasistutukset. Samalla ne loivat selustan niiden eteen sijoitetuille penkeille ja muille kalusteille. Puotinharjun puhoksen sisäpihalla kulmikkaat, muotoon leikatut vihreät pensasmassat jatkoivat suorakulmaisten betonilaattojen ja nurmialueiden rytmittämää aukioaihetta sekä rajasivat sisälleen vapaammin kasvavat, voimakkaasti kukkivat pensasalueet (kts. kuva 18).

Vaaleiden ja kovien betonipintojen rinnalla eläväisellä, vihreällä kasvillisuusmassalla oli tärkeä rooli. Nurmialueita lukuun ottamatta istutusalueet ja niiden rajautuminen muihin materiaali-pintoihin olivat pieni- ja keskikokoisia eikä 1960- ja 1970-luvuille tyyppillisiä massastutuksia tuotu ostoskeskusympäristöihin. Kontulan ja Siltamäen ostoskeskusten pihoille istutettiin myös yksittäisiä lehtipuita, mutta ne sijaitsivat hajallaan eikä niillä juuri ollut tilaa rajaavaa merkitystä.

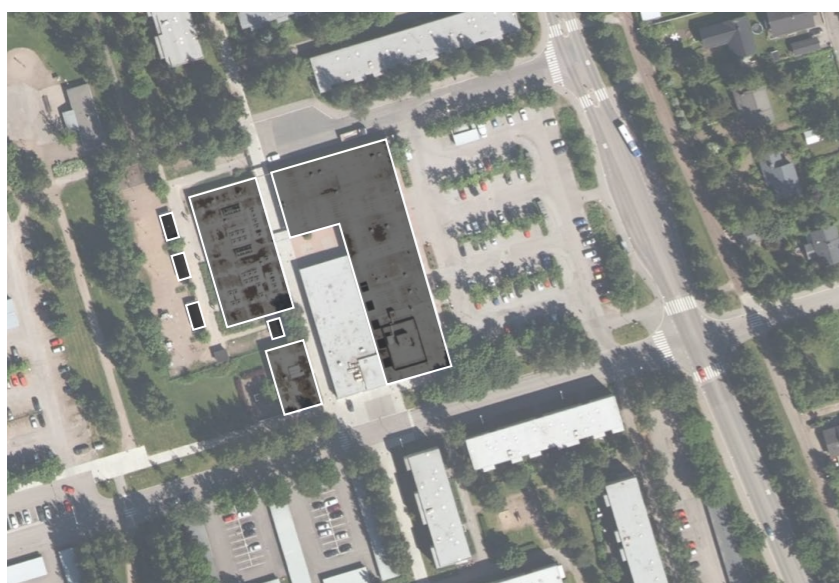
KUVA 18. Avoin nurmi ja oleskelualueita reunustavat pensasalueet olivat tyyppillisiä kasvillisuusaiheita. Kuvassa Puotinharjun puhos 1970-luvun alussa.

KUVA 19. Puotinharjun puhoksen sisäpiha on nykyään lähes kokonaan rakennettu. Myös Itäkeskuksen rakentaminen ostoskeskuksen kaakkoispuolelle on muuttanut muun muassa alueen liikenneyhteyksiä sekä kaupallista tarjontaa. Ilmakuviissa alkuperäiset ostoskeskusrakennukset on merkitty tummemmalla.

KUVA 20. Myös Kontulan ostoskeskus on laajentunut merkittävästi. Alkuperäinen ajatus sisäpihasta ja ostoskeskusta halkovasta kevyen liikenteen pääraitista ovat kuitenkin säilyneet.

KUVA 21. Siltamäen ostoskeskuksessa liikerakennusten laajentaminen on ollut edellisiä esimerkkejä vähäisempää, mutta muuttanut sitäkin enemmän julkisten ulkotilojen, erityisesti sisäpihan luonnetta.

4.6 Julkiset ulkotilat muutoksessa – katsaus myöhempisiin vaiheisiin

Viime vuosikymmenten aikana tehdyt liikerakennusten laajennukset sekä julkisivuja koskevat muutokset ovat vaikuttaneet ostoskeskusten piha-alueisiin ja muuttaneet niiden alkuperäistä luonnetta. Seuraavassa on käsitelty lyhyesti esimerkkiostoskeskusten myöhäisempiä vaiheita sekä Helsingin kaupungin museon vuonna 2004 kyseisille ostoskeskuksille määrittämiä arvoja.

Puotinharjun puhoksen voimassa oleva asemakaava on vuodelta 1963. 1980-luvulla ostoskeskuksen koillispuolelle rakennettiin jalankulkukatoksella siihen yhdistyvä kaksikerroksinen toimistorakennus sekä ostoskeskuksen laajennus (kts. kuva 19). Samoihin aikoihin keskusaukion vesiallas täytettiin ja suihkuava vesiaihe poistui. Vuonna 1989 liikekeskuksen jatkoksi rakennettu kaksikerroksinen laajennusosa sulki allasaukion ja kaarevat portaat sisäaiheeksi ja piha kokonaisuudessaan menetti avoimen luonteensa. Myös kasvillisuuden merkitys väheni, pensasalueet korvattiin lehtipuilla ja alkuperäisten suunnittelutavoitteiden vastaisesti myös taksiliikenne sai sisäpihalta tilaa.

Kontulan ostoskeskuksen voimassa oleva asemakaava vahvistettiin vuonna 1986. Ostoskeskuksen ympäristöä on rakennettu viime vuosikymmeninä voimakkaasti, mutta jo entisestään erillisen sisäpihan luonne on muuttunut varsin vähän (kts. kuva 20). 1970-luvun alussa jalankulkukäytävien päihin asennettiin portit ja

alueellista jalankulun pääraitia jatkavat käytävät kaletettiin. Samalla vuosikymmenellä vesiallas täytettiin ja vesi vaihtui nurmeksi ja pensaksi, joiden keskeltä vaalea monumentti edelleen kohoaa. (Saresto ym. 2004, 64.)

Siltamäessä piha muuttui varsin pian ostoskeskuksen valmistuttua, kun ennen etelään aukeava sisäpiha pieneni lähes viidennekseen entisestä ja muuttui kauttaaltaan rakennusten rajaamaksi (kts. kuva 21). Vuonna 1976 rakennettu uusi myymälärakennus sijoittui toriaukion päähän ja sulki aikaisemmin avaran sisäpihan kokonaan (Helsingin kaupunki 2009, 40).

Vuonna 2004 laaditussa rakennushistoriallisessa selvityksessä (Saresto ym. 2004) Helsingin kaupungin museo arvotti kaikki Helsingin ostoskeskukset niiden arkkitehtuuriin, säilyneisyyteen ja ympäristöarvoihin perustuen. Puotinharjun puhos on arvotettu korkeimpaan luokkaan 1, Siltamäen ostoskeskus luokkaan 2 ja Kontulan ostoskeskus luokkaan 3. Selvityksen mukaan Kontulan ostoskeskuksen arkkitehtoniset tai ympäristö- ja säilyneisyysarvot eivät ole merkittäviä, kun taas Puotinharjun puhos edustaa arkkitehtuuriltaan erittäin harkittua ja viimeisteltyä, hyvin säilynyttä tai ympäristöarvoiltaan erittäin merkittävää ostoskeskusta. (Saresto ym. 2004, 50, 52, 54.)

5 YHTEENVETO

Lähiöt ja niiden ostoskeskukset muodostavat merkittävän osan suomalaisten kokemasta arjen ympäristöstä. Siitäkin huolimatta, että ostoskeskukset ympäristöineen ovat usein asuinalueensa merkittävimpiä julkisia tiloja, ne koetaan usein niin arkisiksi, että niiden kulttuurinen ja sosiaalinen merkitys jäävät huomiotta. Ostoskeskukset toimivat usein lähialueensa kiteytyminä, joilla on niiden tunnistettavuuden ja imagon kannalta varsin suuri merkitys.

Tässä kandidaatintyössä tarkasteltiin suomalaisten 1960- ja 1970-luvuilla aluerakentamiskohteina rakennettujen lähiöiden ostoskeskuksia ja niiden julkisia ulkotiloja, joihin kuuluivat aukiot, raitit, pysäköintialueet sekä näihin kiinteästi liittyvät viheralueet. Työn tavoitteena oli luoda katsaus siihen, mitkä arvot ja tavoitteet vaikuttivat lähiöiden ostoskeskusten suunnitteluun ja rakentamiseen sekä minkälaisia niiden yhteydessä sijaitsevat vastavalmistuneet julkiset ulkotilat olivat. Lisäksi työssä selvitettiin lyhyesti, miten lähiöostoskeskusten palveluihin ja toiminnallisuuteen kohdistuvat tarpeet ovat sittemmin muuttuneet.

Raitit, aukiot ja keskeispihat nähtiin 1960- ja 1970-lukujen suomalaisessa ostoskeskussuunnittelussa arkkitehtuurin olennaisena osana ja keinona luoda tyylikästä arjen ympäristöä. Amerikkalaisista esikuvistaan poiketen suomalainen lähiö- ja ostoskeskussuunnittelu korosti keskeistä sijaintia ja hyvää saavutettavuutta kevyen liikenteen, ei yksityisautoilun näkökulmasta. 2000-luvun automarketeista poiketen 1960- ja 1970-lukujen ostoskeskukset koettiin jalkaisin: kävely oli ostotapahtuman edellytys ja osa kokonaiskokemusta.

Ostoskeskukset olivat ”kulutuskeitaiden” lisäksi alueensa merkittävimpiä kohtaamisen ja oleskelun paikkoja, joiden suunnittelussa viihtyisyystekijät, elämyksellisyys ja edustavuus olivat keskeisiä tavoitteita. Vastavalmistuneet lähiöostoskeskukset edustivatkin usein harkittua suunnittelua sekä ympäröivään asuinrakentamiseen nähden poikkeuksellisen korkeatasoista arkkitehtuuria. Liikerakennusten tavoin ympäristörakentaminen oli viimeisteltyä ja visuaaliset elementit tarkoin harkittuja. Pihatiloja jäseneltiin muun muassa eri pintamateriaalein, kasvillisuudella sekä kalusteilla ja muilla kiinteillä piharakenteilla. Näistä tyyppillisim-

piä olivat erilaiset betonilaatoitukset, avoimet nurmet, pensasistutukset sekä penkit. Myös näyttävät vesiaiheet, kuten altaat ja suihkulähteet olivat suosittuja piha-aiheita. Valmistumisajankohtanaan ostoskeskuksista oltiin myös ylpeitä, sillä ne edustivat tuulahduksia maailmalta ja Suomen pysymistä ”ajan hermolla”. Näistä tunnoista kertovat vanhat postikortit, joita julkaistiin esimerkiksi Munkkivuoren, Puotinharjun ja Kontulan vastavalmistuneista ostoskeskuksista.

Lähiöiden palvelukeskusten haasteet nykypäivänä perustuvat pitkälti yksityisautoiluun ja kaupan keskittyminen suuryksiköihin on yleisesti heikentänyt paikallispalveluiden saatavuutta ja laatua. Myös muut kaupunkirakenteelliset muutokset sekä vanhan rakennuskannan peruskorjaustarve asettavat näin vuosikymmenten jälkeen lähiöiden ostoskeskuksille uusia haasteita. Useissa tapauksissa liikerakennusten laajennukset sekä julkisivumuutokset ovat jo vaikuttaneet ostoskeskusten piha-alueisiin sekä muuttaneet niiden alkuperäistä luonnetta. Toisin kuin suunnitteluajan kohtanaan, nykyään alueiden ylläpitoon ja kunnostamiseen panostaminen nähdään usein kauppaa kehittävän toimenpiteen sijaan pelkkänä lisäinvestointina. Voidaan kuitenkin olettaa, että esimerkiksi väestön ikääntymisen ja maahanmuuton seurauksena paikallispalveluiden merkitys tulee korostumaan, sillä näiden väestöryhmien kannalta on tärkeää, että palvelut sekä mahdollisuus sosiaaliin kohtaamisiin sijaitsevat lähellä ja ovat jalkaisin tai pyörällä saavutettavissa. Ostoskeskusympäristöt sisältävät myös paikallisidentiteetin, yhteisöllisyyden ja monikulttuurisuuden potentiaalin. Oman asuinalueen historian tunteminen tunnetusti sitoo paikkaan antamalla sille uusia merkityksiä ja rakentamalla yksilön paikallisidentiteettiä.

Tämän työn keskeisenä tavoitteena on ollut nostaa esille suomalaisen lähiörakentamisen ja ympäristösuunnittelun onnistumisia vastapainona varsin negatiivisävytteiselle lähiökeskustelulle. Samalla se kenties antaa lisäperspektiiviä julkisten ulkotilojen kehityksen, yhteiskunnan muuttuvien arvojen sekä näiden keskinäisen suhteen paikoin kriittiseenkin tarkasteluun.

LÄHTEET

Painetut lähteet

Astikainen, R., Heiskanen, R. & Kaikkonen, R. 1997. Elämää lähiössä. Helsinki: Sanoma Oy.

Hankonen, J. 1994. Lähiöt ja tehokkuuden yhteiskunta. Tampere: Otatieto Oy & Gaudeamus Helsinki University Press.

Helasvuo, O. & Vainio, N. 2008. Laatusuunnitelmia – Vantaan ostoskeskukset 1961-1986. C8:2008. Vantaan kaupunginmuseo & Vantaan kaupunkisuunnittelu.

Helsingin kaupunki. 2003. Lähiöprojektin toimintakerhotus 2002. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Helsingin kaupunki. 2005. Roihuvuoren ostoskeskusten kohentaminen. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston asemakaavaosaston selvityksiä 2005:3. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Helsingin kaupunki. 2008. Myönteisiä muutoksia ja kasvavia haasteita – Kokemuksia Helsingin lähiöprojektin v. 2004-2007 ja Urban II –yhteisöaloiteohjelman v. 2001-2006 toiminnasta. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Helsingin kaupunki. 2009. Siltamäen kontaktikaupunki – inventointi, arvot, kehittämissuunnitelmat ja korjaustapaohjeet. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 2009:3. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Helsinki-lehti. 1965. Puotinharjun perheissä iloitaan, kun odotetun ostoskeskuksen ovet avautuvat. 12.2.1965.

Kokkonen, J. (toim.) 2002. Kontula – Elämää lähiössä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kortteinen, M. 1982. Lähiö – Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki: Otava.

Kurki, H. 2002. Mitä tapahtui Maunulan ostarille? Teoksessa Ivars, M. (toim.) 2002. Markkinoilta markettiin. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:8. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.

Lindh, T. 2002. Ostarit esikaupunkien keitaat. Teoksessa Ivars, M. (toim.) 2002. Markkinoilta markettiin. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A:8. Helsinki: Suomen Kotiseutuliitto.

Luukinen, A. & Santasalo, T. 1990. Vanhojen ostoskeskusten kaupallinen kehittäminen. Tuomas Santasalo Ky. Helsinki.

Niskanen, A. 2003. Pihlajamäen arkkitehtuurin esikuvia ja samanaikaisuuksia. Teoksessa Salastie, R. (toim.) 2003. Pihlajamäen arvot ja aatteet – suojelun viitekehystä hakemassa. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2003:5. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto ja Helsingin lähiöprojekti.

Saarikangas, K. 1993. Lähiötilan kerrokset ja vyöhykkeet. Teoksessa Knuuttila, S. & Piela, U. (toim.) 1993. Ympäristömytologia. Kalevalaseuran vuosikirja '93.

Salastie, R. 1998. Myllypuro – rakennusinventointi 1998. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja. Helsinki.

Saresto, S., Salminen, A. & Vierto, M. 2004. Ostari – lähiön sydän. Helsingin kaupunginmuseon tutkimuksia ja raportteja 2/2004. Helsinki.

Sinkkilä, J. 2003. Pihlajamäki historiallisena monumenttina. Teoksessa Salastie, R. (toim.) 2003. Pihlajamäen arvot ja aatteet – suojelun viitekehystä hakemassa. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisu 2003:5. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto ja Helsingin lähiöprojekti.

Sädevirta, S. 1994. Kontulan historiasta ja rakentamisesta. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 1994:13. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Sädevirta, S. 1996. Kontula, lähiö Itä-Helsingissä. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.

Ympäristöministeriö. 1985. Lähiöiden kehittämisen ongelmia – Lähiöiden kehittämistyöryhmän muistio. Helsinki.

Ympäristöministeriö. 1996. Monitoimijainen lähiöuudistus – Lähiötyöryhmän loppuraportti ja toimenpite-ehdotukset. Helsinki.

Sähköiset lähteet

Crawford, M. 2002. Suburban Life and Public Space. Teoksessa Smiley, D. & Robbins, M. (toim.) 2002. Sprawl and public space – Redressing the mall. New York: Princeton Architectural Press. <https://www.arts.gov/sites/default/files/SprawlPubSpace.pdf>, viitattu 2.7.2016.

Ilmonen, M. 2016. Mikä on lähiö? Teoksessa Norvasuo, M. (toim.) 2016. Lähiö ja kaupunki – asuinalueen rajat muutoksessa. Aalto-yliopiston julkaisusarja TT 3/2016. Aalto-yliopisto. <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/20295>, viitattu 31.7.2016.

Laitinen, K. 2012. Helsingin ostoskeskukset – Uutta, modernia ja kadonnutta. Aalto-yliopiston julkaisusarja Tiede + Teknologia 12/2012. Aalto-yliopisto. <https://aaltodoc.aalto.fi/handle/123456789/5153>, viitattu 14.8.2016.

Suomen Kauppakeskisyhdistys ry. Kotisivut. 2003. Kaupallisten keskusten määritelmät. <http://www.kauppakeskisyhdistys.fi/ohjeitajasuosituksia/kaupallistenkeskustenmaaritelmät/>, viitattu 9.8.2016.

Kaava-aineisto

4959 Puotinharju, vahvistettu 18.7.1961. Helsingin kaupungin kaupunkisuunnitteluvirasto (KSV).
5350 Puotinharju, vahv. 5.7.1963. Helsingin KSV.
5753 Kontula, vahv. 7.5.1966. Helsingin KSV.
5893 Siltamäki, vahv. 24.5.1967. Helsingin KSV.
6495 Siltamäki, vahv. 1.10.1970. Helsingin KSV.
9077 Kontula, vahv. 20.5.1986. Helsingin KSV.

Ilmakuvat

Helsingin kaupungin karttapalvelu 2015, <http://kartta.hel.fi>.

Muut kuvalähteet

1. Sädevirta, S. 1994. Kontulan historiasta ja rakentamisesta. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisuja 1994:13. Helsinki: Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto.
2. Garden State Plaza 1965, <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/b2/f6/6d/b2f66d9d6e19f05f6cc879517f84523c.jpg>.
3. ShoppersWorld 2010, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d7/ShoppersWorld_Framingham_1974.jpg.
4. Luukinen, A. & Santasalo, T. 1990. Teoksessa Laitinen, K. 2012. Helsingin ostoskeskukset – Uutta, modernia ja kadonnutta. Aalto-yliopiston julkaisusarja Tiede + Teknologia 12/2012. Aalto-yliopisto.
5. Helsingin kaupungin karttapalvelu 2015, <http://kartta.hel.fi>.
6. Työn tekijä.
7. Leppänen, M. 2009, <http://esoteerinenmaantiede.blogspot.fi/2009/12/viisaasti-toivomisesta-ja-tapaus.html>.
8. Kanerva, T. / Helsingin kaupungin museo. <https://museot.finna.fi/Record/musketti.M012:HK19950323:5852>.
9. Rista, S. / Helsingin kaupungin taidemuseo, 1970. <https://museot.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km0000o1e5>.
10. Aarnio, J. / Helsingin kaupungin museo, 1968. Teoksessa Saresto, S., Salminen, A. & Vierto, M. 2004. Ostari – lähiön sydän. Helsingin kaupungin museon tutkimuksia ja raportteja 2/2004. Helsinki.
11. Ilmakuva Helsingin kaupungin karttapalvelu 2015, <http://kartta.hel.fi>.
12. Ilmakuva Helsingin kaupungin karttapalvelu 2015, <http://kartta.hel.fi>.
13. Ilmakuva Helsingin kaupungin karttapalvelu 2015, <http://kartta.hel.fi>.
14. Kanerva, T. / Museovirasto. <https://museot.finna.fi/Record/musketti.M012:HK19940104:2884#image>.
15. Helsingin kaupungin museo, 1970. <https://museot.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:00000vel>.
16. Rista, E. / Helsingin kaupungin museo, 1970. <https://museot.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km0000o0td>.
17. Suomen näteimmät ja komeimmat ostarit, 2015. <http://www.kontula.com/sites/kontula/files/Historia/Kontula-68.jpg>.
18. Leppänen, A. / Helsingin kaupungin museo. <https://museot.finna.fi/Record/hkm.HKMS000005:km002zru>.
19. Ilmakuva Helsingin kaupungin karttapalvelu 2015, <http://kartta.hel.fi>.
20. Ilmakuva Helsingin kaupungin karttapalvelu 2015, <http://kartta.hel.fi>.
21. Ilmakuva Helsingin kaupungin karttapalvelu 2015, <http://kartta.hel.fi>.

